

FILOZOFICKÁ FAKULTA
TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE

KATEDRA HISTÓRIE

Studia Historica Tyrnaviensia IX-X

KRAKOV 2010 KRAKÓW

STUDIA HISTORICA TYRNAVIENSIA IX-X

Marta Dobrotková (ed.)

S A D Z B A

© Ladislav Tkáčik OFMCap

V Y D A V A T E L A T L A Č

Spolok Slovákov v Poľsku
v spolupráci s Filozofickou fakultou
Trnavskej univerzity v Trnave.

Towarzystwo Słowaków w Polsce
ul. św. Filipa 7, 31-150 Kraków
Tel.: +48 12 6341127, 12 6326604, 12 6330941
Fax: +48 12 6322080
zg@tsp.org.pl, www.tsp.org.pl

Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Hornopotočná 23, 918 43 Trnava
Tel.: +421 33 5939303
historia@truni.sk, fff.truni.sk

© Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2010

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2010

© Katedra histórie a Inštitút pre výskum prameňov k slovenským dejinám
Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, 2010

ISBN 978-83-7490-327-1

Obsah · Contents

Úvod 13

MARTA DOBROTKOVÁ

ŠTÚDIE · STUDIES

O pôvode a najstarších dejinách rodu Mariášiovcov · On the origin and the oldest history of the Mariassy kindred 17

MILOŠ MAREK

Stredoveké dejiny hradu Hrušov · Medieval history of the castle of the Hrušov castle 45

MONIKA SKALSKÁ

Majetkovoprávny a sídliskový vývoj na Lednickom panstve v stredoveku · Property, iuridical ad settlement development on the Lednica castle estate in the Middle Ages 63

VLADIMÍR RÁBIK

Niekoľko poznámok k erbu a pečiatiam olomouckého biskupa Stanislava Turza · Some notes on the coat of arms and seals of the Olomouc Bishop Stanislav Turzo 81

MIROSLAV GLEJTEK

Fabriciov viedenský kalendár na posledné tri mesiace roku 1583 · Fabricius' Vienna calendar for the last three months of the year 1583 ... 98

SILVIA ZDARILEKOVÁ

Medieval manuscript of the Tyrolian calendar from the library of the Tyrolian Museum for Nature and Science in Innsbruck · Medieval manuscript of the Tyrolian calendar from the library of the Tyrolian Museum for Nature and Science in Innsbruck 103

dedimus, donavimus et contulimus, immo concedimus et presentibus ei-
gimur, ut ipsa communitas dicti oppidi predicta arma seu armorum ins-
gnia more aliorum oppidorum armis utencium a modo in antea, ubique in
preliis hastiludis, duellis tornementis et aliis omnibus exercitiis, nec non
sigillis, velis, papilionibus et generaliter in quarumlibet rerum et expedicio-
num generibus gestare valeat atque possit, de talique specialis gracie nostre
munere merito exultet ac tanto ampliori studio a[d] honorem regie maiestatis
sua mantea solidetur intencio, quanto se largiori favore regio preventam
conspicit. In cuius rei memoriam firmatatemque perpetuam presentes literas
nostras sigillo nostro secreto impendenti communitas eidem duximus
concedendas. Datum Bude in festo Visitacionis beate Marie virginis glo-
riose. Anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo quinto, regni
nostrí anno octavo, coronacionis vero secundo.

Niekol'ko poznámok k erbu a pečatiom olomouckého biskupa Stanislava Turza

MIROSLAV GLEJTEK

V predkladanom príspevku som sa rozhodol predstaviť jedného z najvýznamnejších moravských biskupov neskorého stredoveku a ranného novoveku Stanislava Turza (1497–1540), z hľadiska heraldiky a sfragistiky. Stanislav Turzo pochádzal z rodu Turzovcov, jedného z najvýznamnejších uhorských rodov na prelome stredoveku a novoveku. Tento olomoucký biskup, počas celého svojho episkopátu dôsledne používal rodový erb. Možno ho nájsť na mnohých artefaktoch, ktoré počas jeho 43 ročného plodného episkopátu vznikli. Obohatil tak thurzovskú heraldiku a sfragistiku o množstvo zaujímavého komparačného materiálu, ktorý na Slovensku nebol publikovaný.

Okrem toho je pôvod tejto osobnosti významne spojený aj so Slovenskom. Otec Stanislava Turza, Ján Turzo pochádzal z Betlanoviec. Bol jedným z najvýznamnejších predstaviteľov rodu thurzovcov a zakladateľ ich veľmožského a podnikateľského postavenia. Asi v roku 1463 sa prestahoval do Krakova, kde založil pobočku rodinného podniku. Vďaka úspešnému banskému podnikaniu sa stal jedným z najzámožnejších a najvplyvnejších mužov v Uhorsku.¹ Stanislav Turzo sa narodil asi roku 1471 v Krakove. Štúdiá ukončil v roku 1488 na Krakovskej univerzite.² Po ich ukončení sa stáva olomouckým kanonikom.³ Od odstúpenia Jana Filipca, ako administrátora

¹ Slovenský biografický slovník IV. Martin, 1990, s. 148–149.

² HLOBIL, I. – PETRÚ, E.: *Humanism and the early renaissance in Moravia*. Olomouc, 1999, s. 166. Na tomto mieste je tiež potrebné doplniť, že Stanislav starší brat Ján, tiež študoval v Krakove, neskôr v Taliansku, kde získal doktorát cirkevného a svetského práva. V roku 1506 bol menovaný vratislavským biskupom. Oobdobne ako jeho brat, aj Ján stal sa významným podporovateľom humanizmu a renesancie vo svojej diecéze. Stálo by za bližší rozbor pozrieť sa na problematiku aj jeho erbu a pečatí. To by však vyžadovalo rozbor archívnych prameňov v polských archívoch. K životopisu pozri: SKŘIVÁNEK, František: *Vratislavští biskupové v dějinách Slezska – se zvláštím zřetelem na jejich životopisy a heraldiku*. Praha, 2004, 118 s.

³ BUBEN, Milan: *Encyklopédie českých a moravských sídelních biskupů*. Praha, 2000, s. 344.

biskupstva, roku 1490 do roku 1497 došlo k bojom o post olomouckého biskupa.⁴ Víťazne z neho vyšiel práve Stanislav Turzo. Od nástupu na olomoucký stolec reorganizoval život celej diecézy. Významným počinom bolo vykúpenie pôvodného biskupského mesta Kroměříž zo svetského vlastníctva.⁵ Hned potom začal s prestavbou gotického hradu na renesančný zámok. Na začiatku 16. storočia vybudoval v Olomouci novú biskupskú rezidenciu v renesančnom slohu, v poradí už tretiu v dejinách diecézy. Začal tiež znova budovať kolegiatny kostol sv. Mórica v Kroměříži, ktorý v roku 1432 zničili husiti. Zriadil tam sídlo a administratívnu manského dvora.⁶ Za sedisvákanie pražského arcibiskupstva pôsobil súčasne aj ako najvyšší hodnostár katolíckej cirkvi v českých krajinách. Korunoval Ludovíta Jagellonského (1516) a Ferdinanda I. (1527) českým kráľom. Podieľal sa na aktivitách zameraných proti českým bratríkom, a neskôr proti luteránom. Nebol literárne činný, ale podporoval olomouckých a cudzích humanistov. Sám v roku 1521 naviazal písomný kontakt s Erazmom Rotterdamským.⁷ Je známe, že biskup Turzo Erazma aj finančne podporoval. Sám Erazmus Rotterdamský mu venoval vydanie Plíniovho diela o histórii (1525) – s rozsiahloou dedikáciou venovanou Turzovi a Výklad 38. žalmu (1532).⁸ Od prvých rokov 16. storočia je dobre viditeľný i Turzov záujem o nové renesančné umenie.⁹ Pre Kroměříž získal štyri doskové obrazy od Lucasa Cranacha st., z ktorého dva sú zdobené biskupovým znakom, z čoho je zrejmé, že ich u maliara priamo objednal.¹⁰

Stanislav Turzo bol známy aj ako tvrdý bojovník proti heretikom, zvlášť voči novokrstencom. Nedá sa teda tvrdiť, že by Turzove humanistické ideály boli nadradené hlbokému katolíckemu presvedčeniu.¹¹

Hoci sa nemôžem v rámci tejto práce hlbšie zaoberať všetkými počinmi, ktoré Stanislav Turzo počas svojho dlhého episkopátu uskutočnil, už z vypovedaného možno konštatovať, že sa jedná o nevšednú osobnosť. Pre nás je táto skutočnosť o to zaujímavejšia, že korene biskupa Turza siahajú i na Slovensko, s ktorým udržiaval čulé vzťahy až do konca života.

⁴ ROZKOPAL, Josef: *Podíl olomouckého biskupa Stanislava Thurza na šírení humanismu a renesance na Moravě*. (bakalárska práca na FF MU v Brne), Brno, 2002, s. 16–18.

⁵ ROZKOPAL, J.: *Podíl*, s. 19.

⁶ BUBEN, M.: *Encyklopédie českých a moravských*, s. 344.

⁷ Od gotiky k renesanci III. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. Eds. HLOBIL, Ivo – PERŮTKA, Marek. Olomouc, 1999, s. 32–33.

⁸ Pozri: SVATOŠ, Michal – SVATOŠ, Martin: *Živá tvář Erasma Rotterdamského*. Praha, 1985, s. 362–369.

⁹ Od gotiky k renesanci III., s. 32–33.

¹⁰ BUBEN, M: *Encyklopédie českých a moravských*, s. 344–345.

¹¹ Olomouc – malé dejiny mesta. Ed. SCHULZ, Jindřich. Olomouc, 2002, s. 98.

ERB STANISLAVA THURZA

Pri sledovaní heraldiky Stanislava Turza je treba mať na mysli špecifikum, ktoré je uhorskej cirkevnej heraldike takmer neznáme. Ide o používanie diecéznych erbov.¹² K ich zavádzaniu došlo v posledných desaťročiach 13. storočia. Tento znak je stály, nemenný a stáva sa tak voľbou tinktúr a členením štítového poľa úplne nezávislým na všetkých existujúcich znakoch svetských. Jeho použitie potom nevylučuje paralelné užívanie rodového znaku duchovného činiteľa, ale do prvej polovice 14. storočia ho naopak predpokladá. V druhej polovici storočia dochádza k integrácii oboch znakov na jednom štíte (spravidla štvrtením štítového poľa), ktoré potom dopĺňajú príslušné insígnie (klobúk, berla, mitra).¹³ V českých krajinách dochádza k definitívnemu ustanoveniu týchto inštitucionálnych erbov v období vlády luxemburskej dynastie.¹⁴

Erb olomouckej diecézy, ktorý biskup Turzo používal, tvorí v červenom štítu 6 (4, 2) strieborných kužeľov.¹⁵

Stanislav Turzo počas celého svojho episkopátu dôsledne používal aj rodový thurzovský erb, tak ako ho poznáme aj u uhorských turzovcov. V delenom štítu, v hornom červenom poli doprava obrátený vyrastajúci zlatý korunovaný jednochvostý lev s vyplazeným červeným jazykom. V dolnom zlatom poli 3 (2, 1) červené ruže.¹⁶ Nad štítom sa vznáša mitra s fimbriami. V niektorých prípadoch sa stretávame aj s biskupsou berlou za štítom.¹⁷

¹² Naše stredoveké biskupstvá nemali vlastné symboly, pečate či erby a vystupovali vždy pod symbolmi úradujúceho biskupa. Tento symbol sa považoval v danom období nielen za symbol biskupa, ale aj biskupstva. Nástupom nového biskupa sa spravidla upravoval. VRTEL, Ladislav: Náčrt vývoja cirkevnej heraldiky na Slovensku. In: *Zborník príspevkov k slovenským dejinám*. Ed. Sedlák, Vincent. Bratislava, 1998, s. 149. Pozri aj pozn. č. 34.

¹³ NOVÝ, Rostislav: Heraldika pražských biskupov a arcibiskupov v predhabskej době. In: *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*. Praha, 1991, Tomus XXXI, fasc. 1, s. 54.

¹⁴ KREJČÍKOVÁ, J. – KREJČÍK, T.: *Úvod do české sfragistiky*. Ostrava, 1989, s. 67.

¹⁵ Konečná podoba tohto erbu sa ustálila v prvej polovici 14. storočia. Presný pôvod tohto znaku nie je zatiaľ známy. Predpokladá sa, že vznikol z rodového erbu Schauenburkov. Ten je pravdepodobne dochovaný v eleknej pečati biskupa Bruna zo Schauenburgu. Ide o tzv. žihľavový list, z ktorého erbové znamenie olomouckej diecézy malo vzniknúť. Bližšie pozri: NOVÝ, R.: *Heraldika pražských biskupov*, s. 54–55, MÜLLER, Karel: Pečeti a znaky olomouckých biskupov. In: *Od gotiky k renesanci III*, s. 36. , LOUDA, Jiří: *Moravská cirkevní heraldika*. Olomouc, 1977, s. 1.

¹⁶ Pozri aj: ZELENKA, Aleš: *Die Wappen der böhmischen und mahrischen Bischöfe*. Regensburg, 1979, s. 216. NOVÁK, Jozef: *Rodové erby na Slovensku I*. Bratislava, 1980, s. 260. SIEBEMACHER, J. – CSERGHEÖ, G.: *Wappenbuch des Adels von Ungarn sammt den Nebenländern des St. Stephans Krone. Nürnberg*, 1885–1892, s. 670, tab. 464.

¹⁷ Zaujímavé farebné prevedenie Thurzovho erbu možno vidieť v manskom súdnom protokole z r. 1516. Je tam vyobrazenie rodového erbu thurzovcov v korektných tinktúrach. Nad štítom sa vznáša zelená biskupska mitra so zlatým lemom. Zelená farba mitry je netypická a dá

Existuje viacero spôsobov, akými biskup Turzo kombinoval rodový a diecézny erb. V sfragistickom materiáli, ako budeme mať možnosť vidieť, na veľkých pečatiach bol vždy použitý štvrtený štít, kde sa v 1. a 4. poli nachádzal inštitucionálny erb, a v 2. a 3. poli erb rodový. Na rozdiel od veľkých pečatí používal Stanislav Turzo v menšej pečati a prsteňových typároch vždy len erb rodový.¹⁸

Často sa tiež možno stretnúť s vyobrazením diecézneho a rodového erbu v dvoch štítoch vedľa seba. Nejde pritom o žiadnu zvláštnosť. Veľmi časté bolo takéto stvárnenie erbov najmä v dobových tlačiach a na architektúre.¹⁹ Osobitnú pozornosť púta najmä niekoľko tlačí z konca 15. a začiatku 16. storočia.²⁰ Na ikonograficky bohatých drevorytoch možno vidieť okrem postavy svätého Václava aj dvoch anjelov, ktorí držia dva štity. Jeden drží štít s erbom diecézy a druhý aniel štít s erbom thurzovcov. (Obr. 1). Je pravdepodobné, že lev, ktorý leží pri nohách sv. Václava, nieje levom symbolizujúcim české kráľovstvo (dvojchvostý lev), ale že je to šikovne použitá erbová figúra z erbu thurzovcov.²¹ V drevorytoch so svätováclavskou tematikou a erbmi Stanislava Turza možno nájsť niekoľko detailných obmien v stvárnení Turzovho rodového erbu. Vyskytuje sa lev s korunou, ale i bez nej, inokedy sa okrem štítu vyskytuje mitra s berlou. Nezriedka došlo k výmene strán, takže rodový erb je heraldicky upravený, zatiaľ čo erb inštitucionálny sa nachádza heraldicky vľavo²², respektívne došlo k otočeniu heraldickej figúry – leva doľava.²³ Obdobné

sa predpokladá, že toto sfarbenie vzniklo len svojvôľou autora kolorovanej kresby. Nebolo by to pre toto obdobie nič netypické. Vpravo spoza štítu vyrastá biskupská berla. Vyobrazenie a blazón erbu pozri: MÜLLER, K.: *Pečeti a znaky olomouckých*, s. 42.

¹⁸ Je to logické vzhľadom na malý rozmer typárov. Veľká komplikovanosť štvrteného štítu by znak na malej ploche robila nezrozumiteľným. Zároveň treba bráť na zreteľ osobnejší charakter týchto typárov (zvlášť prsteňových pečatí), čomu skôr zodpovedá použitie erbu rodového ako inštitucionálneho.

¹⁹ Výskytom Thurzových erbov na budovách a stavbách sa vzhľadom na veľkú šírku problematiky v tomto príspevku nebudem zaoberať. Sústredím sa len na niekoľko zaujímavých heraldických pamiatok zachytených v historických tlačiach.

²⁰ Stanislav Thurzo využíval na boj proti reformácii najmä zahraničnú knifhtlač. Na jeho aktivitu ústretovo reagovali aj Matúš Preinlein a Konrád Stahel, zakladatelia moravskej knifhtlače. Vynikajúcim dielom je najmä Psalterium Olomucense z r. 1499, kde sa prvý krát objavuje drevorýt so sv. Václavom, anjelmi a erbom Stanislava Thurza. V diele sa nachádza aj obsiahla dedikácia venovaná biskupovi Thurzovi. Pozri: HLOBIL, Ivo: *Knižní dřevořezy „sv. Václav doprovázený dvěma anděly“ a zápas římské církve s českou reformací na Moravě kolem roku 1500*. In: *Od gotiky k renesanci III.*, s. 531–534.

²¹ Bližšie pozri ZELENKA, A: *Die Wappen der*, s. 216.

²² Tak ako to môžeme vidieť na obr. 1.

²³ Veľké množstvo príkladov drevorytotov s Thurzovým erbom pozri: HLOBIL, I.: *Knižní dřevořezy*, s. 533–536.

rozloženie Turzovho erbu v dvoch štítoch možno nájsť i v synodálnych statútoch olomouckej diecézy z roku 1498.²⁴ Zaujímavým materiálom sú i tlačené odpustkové listiny, v ktorých sa môžeme taktiež stretnúť na rubovej strane so spomínaným drevorytom sv. Václava.²⁵ Väčšina spomenutých tlačou vydaných erbov však vďaka svojej variabilite poukazuje na to, že ich pokladá len za doplnkový heraldický prameň.

PEČATE STANISLAVA THURZA

Vývoj biskupskej pečate na Morave do episkopátu Stanislava Thurza · Aby sme mohli zasadiť pečať Stanislava Thurza do kontextu celkového vývoja biskupskej pečate tak na Morave, ako i v okolitých krajinách, je treba na začiatku podať aspoň stručný prehľad vývoja biskupskej pečate v sledovanom regióne v predchádzajúcom období.

Prvou doloženou biskupskou pečaťou v Olomouci je pečať biskupa Jindřicha Zdíka (1126–1150). Je to portrétna – pontifikálna pečať, okrúhleho tvaru.²⁶ Po dlhšej prestávke, naviazal na Zdíkovu pečať, svojím veľkým typárom až biskup Robert (1202–1240). K zmene tvaru pečate, na kanonicky – špicato–oválny tvar, pristúpil až olomoucký biskup Bruno zo Schauenburku.²⁷ V prvej polovici 14. storočia preniká do cirkevných pečatí heraldický prvok, ktorý sa uplatnil spočiatku len v sprievodnej funkcií, neskôr ale nadobudol význam i obľubu, a vytlačal pôvodne ikonografické motívy.²⁸ Významným posunom v olomouckej biskupskej sfragistike predstavuje episkopát Jána Volka (1334–1351). Jeho pečaťou začína nová etapa vo vývoji hlavnej

²⁴ KRALF, Pavel: *Synody a statuta olomoucké diecéze období stredoveku*. Praha, 2003, obr. XX.

²⁵ Vyobrazenie jednej z takýchto odpustkových listín z r. 1501 pozri: VOIT, Petr: *Encyklopédie knihy*. Praha, 2006, obr. 190. I tu sa môžeme stretnúť podobne, ako u spomínaného Manského súdneho protokolu (pozn. 17) s kolorovaným erbom Stanislava Thurza. Podobne, ako u predchádzajúceho zobrazenia došlo k lubovoľnému kolorovaniu, pričom neboli zachované ani korektné tinctúry rodového erbu.

²⁶ KREJČÍKOVÁ, J. – KREJČÍK, T.: *Typologie pečetí olomouckých biskupů a arcibiskupů 12. – 19. století*. In: *Sborník příspěvků III. setkání genealogů a heraldiků*. Ostrava, 1986, s. 85. Porovnávacia tabuľka prvých dochovaných biskupských pečatí v Európe sa nachádza v: NOVÝ, Rostislav: *Pečeti pražských a olomouckých biskupů (studie ze sfragistiky přemyslovského obdobia)*. In: *Sborník archivních prací* (ďalej SAP), 1960, s. 200–201.

²⁷ Tento významný olomoucký biskup používal viacero typárov. Spomedzi nich vyniká jeho elekčný typár, v ktorom je elektus podaný v rúchu obyčajného klerika. Pravdepodobne ide o produkt severonemeckého prostredia. Na dorzánej strane tejto pečate sa nachádza aj sekret, ktorým je antická gema oválneho tvaru. Okrem týchto typárov samozrejme tento biskup používal riadny ordinárny typár, špicato–oválneho tvaru. KREJČÍKOVÁ, J. – KREJČÍK, T.: *Typologie pečetí olomouckých*, s. 86, NOVÝ, R.: *Pečeti pražských a olomouckých*, s. 194.

²⁸ KREJČÍKOVÁ, J. – KREJČÍK, T.: *Úvod do české*, s. 60.

pečate, ktorá získala dokonalý vzhľad vrcholnej gotiky. Nasledujúci biskupi až do episkopátu Petra III. (1380–1388) vytvárajú úzku skupinu, ktorá tvorí skutočný vrchol medzi olomouckými stredovekými pečaťami.²⁹

Od tohto obdobia už nikdy olomoucká pečať nedosiahla niekdajšej umeleckej kvality. V 15. storočí opúšta biskupská pečať v Olomouci, až na výnimky, tradičný špicato–oválny tvar a začíname sa takmer výlučne stretnať s okrúhlymi typárm s hagiografickým motívom, sprevádzaným heraldickou zložkou. Počínajúc pečaťou olomouckého biskupa Lacka z Kravař (1403–1408) sa základom schémy veľkej biskupskej pečate stáva centrálnie postavený sv. Václav, sprevádzaný po stranach erbmi biskupstva a rodovým erbom biskupa. Tento základný motív je potom v rôznych obmenách sprevádzaný stavebnými prvkami, baldachýnom, v niektorých prípadoch zobrazením berly, či mitry nad erbmi. Ďalšia períoda, ktorá je z hľadiska nášho záujmu najdôležitejšia začína episkopátom Tasa Černohorského z Boskovic (1457–1482). Jeho biskupskou pečaťou víťazí v olomouckom prostredí pečať znaková. Jediný typár, používaný po celé štvrt storočie Tasovho episkopátu, začína rad rýdzo heraldických pečatí, v ktorých pečatnom poli je zobrazený mitrou prevýšený štít nesúci v 1. a 4. poli znak diecézy a v 2. a 3. poli erb rodový. Do obdobia, ktoré nás v súvislosti s Turzovým episkopátom zaujíma, spadá aj episkopát Jána Filipca (1482–1497), administrátora olomouckého biskupstva, ktorý je z nášho pohľadu zaujímavý i tým, že bol zároveň biskupom Varadínskym. Táto skutočnosť sa premietla i do znaku v pečatnom poli, v ktorom boli olomoucké kuželi odsunuté do 2. a 3. pola a rodový erb umiestnený v strednom štítku. V 1. a 4. poli sa nachádza erb Varadínskeho biskupstva (?).³⁰ Ďalej už nasledoval episkopát Stanislava Turza. Ten je z hľadiska sfragistiky veľmi zaujímavou osobnosťou. Doteraz poznáme dva typy jeho veľkej pečate, jeden typ menší pečate a päť prsteňových typárií.

I. typ veľkej pečate · Na začiatku svojho episkopátu používal Stanislav Turzo I. typ veľkej pečate (obr. 2). Nachádza sa v nej štvrtený neskorogotický (špa-

nielsky) štít, v jeho 1. a 4. poli erb olomouckého biskupstva – teda 6 (4, 2) kuželi, v 2. a 3. poli rodový erb – delené pole, z ktorého hornej polovice vystupá korunovaný jednochvostý lev s vyplazeným jazykom a v spodnej časti sa nachádzajú 3 (2, 1) ruže. Na hornom okraji štítu je položená zdobená mitra s vrcholmi zakončenými krížikmi a so zvlnenými fimbriami, splývajúcimi po stranach štítu. Opis sa nachádza na stuhe a je tvorený gotickou minuskulou. Znie *s(igillum) . stanislai . dei . gra(tia) . ep(iscop)i . olomucensis[vlnovka]*. Legenda je zakončená vlnovkou s rastlinným motívom. Medzi jednotlivými slovami sa nachádza vždy grécky krížik a medzi jeho ramenami bodky. Vonkajší okraj kruhopisu je tvorený zloženou linkou z viacerých (troch?) tenkých čiar. Pečať okrúhleho tvaru má priemer 42 mm. Je zhotovená z červeného pečatného vosku, chránená miskou z vosku prírodnej farby.³¹ Pečať, ktorú som mal k dispozícii, sa nachádzala na listine z roku 1497 a bola privezená na konopných šnúrach cez pliku listiny. Ďalšie exempláre privesenej pečate Stanislava Turza sú na pergamenových prúžkoch, hodvábnych nitiach, najčastejšie zelených, žltých, bielych, fialových, hnedých či červených.³² Na tomto ani ostatných známych exemplároch (I. a II. typu) sa nevyskytovala žiadna rubná pečať. Zdá sa, že v období veľkých znakových biskupských pečatí, stratila svoju funkčnosť a bolo upustené od jeho používania.

• Tento starší typ pečate bol používaný v rokoch 1497 – 1508.³³

II. typ veľkej pečate · Stanislav Turzo začal používať druhý typár veľkej pečate v roku 1508.³⁴ Tento typár som mal možnosť skúmať na podstatne väčšom množstve listinného materiálu ako I. typ (obr. 3).³⁵ Práve pri porovnaní s prvým typom je veľmi dobre viditeľný prechod pečate Stanislava Turza od gotiky k renesancii. Základná koncepcia pečatného pola ostala rovnaká ako u I. typu. Rozdiel je v tvare štítu, ktorý sa mení z neskorogotického na renesančný. Typickým prejavom renesancie je tiež písmo kruhopisu, kde gotickú minuskulu nahradza majuskulné písmo (kapitála). Na tomto typáre už chýba vlnovka na konci textu. Ten vypĺňa celé pole stuhy. Nápis znie

²⁹ KREJČÍKOVÁ, J. – KREJČÍK, T.: *Typologie pečetí olomouckých*, s. 87.

³⁰ Z hľadiska uhorskej cirkevnej heraldiky a sfragistiky je zaujímavý fakt, že podľa K. Müllera sa v dvoch poliach nachádza erb Varadínskeho biskupstva. Vzhľadom na to, že uhorské diecézy v sledovanom období, pravdepodobne svoje erby nemali, zasluhuoval by si tento fakt hlbšiu analýzu. V tejto chvíli však pre neznalosť pramennej bázy, musím na snahu vysvetliť tento fakt rezignovať. Problematiku olomouckej biskupskej pečate od episkopátu Lacka z Kravař (1403–1408) do episkopátu Jána Dubravia (1541–1543) spracoval: Müller, K.: *Pečeti a znaky olomouckých*, c. d., s. 37–43 (vrátane vyobrazenia základných typárov). MARÁZ, Karel: *Pečet na Moravě na konci stredovku a počiatku novověku – příspěvek k poznání pečetí olomouckých biskupů a moravské šlechty v období 1471 – 1526*. (dizertačná práca na FF MU v Brne), Brno, 2001, s. 55–75.

³¹ Podarilo sa mi preskúmať len jeden exemplár I. typu veľkej pečate v Moravskom zemskom archíve (ďalej MZA), fond E9 – Cisterciátky Brno, sign. A 39. Závery sú však totožné s výsledkami: MARÁZ, K.: *Pečet na Moravě*, s. 59–60. MÜLLER, K.: *Pečeti a znaky*, s. 42. BALETKA, Tomáš: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497–1540)*, jeho kancelář a správa biskupských statků. In: SAP, Praha, 2004, č. 1, s. 133 + obr. 1

³² MARÁZ, K.: *Pečeť na Moravě*, s. 63.

³³ BALETKA, T.: *Dvůr olomouckého biskupa*, s. 132.

³⁴ BALETKA, T.: *Dvůr olomouckého biskupa*, s. 133

³⁵ Archív města Brna – Zbierka mandátov a listín (ďalej AMB ZML), listiny č. 1115, 1116, 1117, 1118, 1120, MZA fond E5 – Augustiáni Šternberk, sign. D2.

S(IGILLVM) + STANISLAVS + THVRSO + DEI + GRACIA + EP(ISCOP)
VS + OLOMVCEN(SIS). Medzi jednotlivými slovami sa nachádza krížik už bez bodiek medzi ramenami.³⁶

Všetky exempláre z AMB z roku 1521 boli privesené cez pliku na prepletených červeno–bielych hodvábnych nitiach. U ďalších exemplárov v použití pečatného materiálu a spôsobe privesenia platí, to čo u predchádzajúceho I. typu.

Zaujímavým príkladom použitia tohto typára je konfirmácia Stanislava Turza z roku 1520, kde sa nachádza II. typ veľkej Thurzovej pečate pritlačený, v overovacej funkcií pod papierovou clonou.³⁷

Menšia pečať · Stanislav Turzo používal okrem veľkých typárov aj menší typár okrúhleho tvaru (obr. 4). V pečatnom poli je zobrazený iba rodový erb – v španielskom delenom štíte, kde v hornej polovici vyrastajúci korunovaný jednochvostý lev s vyplazeným jazykom a v dolnej polovici 3 (2, 1) ruže. Nad štítom je položená mitra s vrcholmi zakončenými krížikmi a so zvlnenými fimbriami, stočenými po stranách štítu. Legenda sa nachádza na páske, text je zhotovený gotickou minuskulou a znie *s(gillvm) . stanislai . dei . gra(tia) . ep(iscop)i . olomucen(sis)*. Typár je z vonkajšej strany ohraničený hrubou linkou. Pečať má okrúhly tvar a priemer 23 mm.³⁸ K dispozícii som mal dva exempláre tejto pečate. Prvý z roku 1501 bol k listine pritlačený cez papierovú clonu.³⁹ Druhý bol privesený na pergamenovo prúžku cez pliku a pečať sa nachádza v ochranej miske z prirodzeného vosku.⁴⁰ V oboch prípadoch bol použitý pečatný vosk červenej farby. Dopolnil známe odtlačky dokladajú používanie rovnakého typára v rokoch 1501 – 1534.⁴¹

Karel Müller konštatuje, že typáre I. typu veľkej pečati a typár menší pečati vznikli pravdepodobne v tej istej dielni a sú rýdzo gotické.⁴² Už na prvý pohľad je jasné, že tieto dva typáre čo výtvarného štýlu (tvar štítu, typ písma) sú veľmi podobné. Je však prekvapujúce, aký veľký rozdiel je v kvalite ich remeselno–umeleckého spracovania. Typár I. typu veľkej pečate je ďaleko prepracovanejšou ryteckou prácou. Možno si všimnúť oveľa detailnejšie

³⁶ BALETKA, T.: *Dvùr olomouckého biskupa*, s. 133 + obr. č. 2. MARÁZ, K.: *Pečeť na Moravě*, s. 60.

³⁷ MARÁZ, K.: *Pečeť na Moravě*, s. 60–61.

³⁸ Pozri: BALETKA, T.: *Dvùr olomouckého biskupa*, s. 133 + obr. č. 3. MARÁZ, K.: *Pečeť na Moravě*, s. 61.

³⁹ AMB ZML, č. 944.

⁴⁰ MZA, fond E4 – Augustiáni v Brne, sign. 5:16, inv. č. 168.

⁴¹ BALETKA, T.: *Dvùr olomouckého biskupa*, s. 133.

⁴² MÜLLER, K.: *Pečeť a znaky*, s. 38.

vypracovanie mitry a fimbrií. Ďalším detailom, ktorý napríklad v II. type veľkej pečate neboli použité, sú skupiny jemných lúčov. Tie vychádzajú spoza štítu a z vnútornej strany stuhu s kruhopisom a vypĺňajú voľné plochy pečatného poľa. Na rozdiel od tohto detailného opracovania typára I. typu pôsobí menšia pečať oveľa hrubším dojmom. Bolo napríklad upostené od precíznejšieho spracovania mitry. Namiesto ozdobných drahých kameňov (?) nachádzame u menšej pečate už len jednoduchý lem. O dôvodoch týchto rozdielov možno polemizovať. Je pravdepodobné, že kvalita spracovania typára bola priamo úmerná významu a funkcie typára v kancelárii Stanislava Turza. Treba tiež brať do úvahy fakt, že u menšieho typára mal rytec k dispozícii podstatne menšiu plochu, a teda i spracovanie typára bolo náročnejšie. To môže byť tiež jeden z dôvodov menšej kvality spracovania tohto pečatidla.

Pečatné prstene Stanislava Turza · Prsteňové typárium predstavuje rýdzo osobnú pečať, nosenú majiteľom alebo zverovanú osobným sekretárom, ktorá bola používaná k pečateniu súkromnej a tajnej korešpondencie, alebo bola ako kontrolný prvok používaná v úlohe rubnej pečate.⁴³ Obluba pečatných prsteňov vzrástla aj v súvislosti s prevahou papiera ako písacej látky a zbyrokratizovaním úradnej činnosti. S ohľadom na malú plochu pečate sá vhodnou náplňou pečatného poľa stal erb, i keď v cirkevnej sfragistike heraldika nikdy celkom neprevážila a v zjednodušenej podobe sa udržali aj ostatné motívy väčšinou hagiografického rázu.⁴⁴

Pre episkopát Stanislava Turza nie je doložený žiadny prípad použitia prsteňového typária ako rubnej pečate. Časté je v súlade so súdobou praxou jeho použitie v uzatváratej funkcií korešpondencie. V tom však spôsobí aj veľký problém, ktorým je fyzické zachovanie týchto pečatí. Tie boli často pri otváraní korešpondencie zničené. Okrem použitia pri uzatváraní súkromnej korešpondencie sa výnimočne mohol objaviť na mandátoch a boli ním pečatené bežné missivy, tak ako ich poznáme zo zachovaných registrov biskupskej korešpondencie.⁴⁵ Biskup Turzo používal pravdepodobne päť typov, doposiaľ známych prsteňových typárov.

Prvý doložený typ z roku 1529 predstavuje ovál o rozmeroch 17 x 15 mm. Z opisu je čitateľná iba časť legendy: S STANISL(...), v pečatnom poli oddelenom od legendy linkou je turnajový štít s thurzovským erbom a nad štítom je biskupská mitra.⁴⁶ Druhý typ bol oválneho tvaru o veľkosti 14 x

⁴³ KREJČÍKOVÁ, J. – KREJČÍK, T.: *Úvod do české*, s. 10–11.

⁴⁴ KREJČÍKOVÁ, J. – KREJČÍK, T.: *Úvod do české*, s. 60.

⁴⁵ BALETKA, T.: *Dvùr olomouckého biskupa*, s. 134.

⁴⁶ Pečeť je vyobrazená: BALETKA, T.: *Dvùr olomouckého biskupa*, obr. č. 4.

13 mm. Pečatné pole je umiestnené v obdĺžniku so zaoblenými rohmi a nie je iba turnajový štít s thurzovským erbom, nad ním sa nachádza biskupská mitra.⁴⁷ Ďalší typ predstavuje prsteňové pečatidlo, ktoré je tvorené oválom s veľkosťou 18 x 14 mm, obkrúženým linkou taktiež s thurzovským erbom. Nad ním sa nachádza biskupská mitra. Po heraldicky pravej strane štítu je písmeno „S“, na ľavej strane písmeno „T“.⁴⁸

Na liste z roku 1525 bol zistený osemhranný typ signetu (obr. 5). Má rozmer 14 mm (šírka) x 18 mm (výška). V pečatnom poli sa nachádza renesančný štít s rodovým erbom Thurzovcov a nad štítom je položená mitra. Na jej heraldicky pravej strane sa nachádza majuskulné písmeno „S“ a na ľavej strane písmená „E O“.⁴⁹

Najväčší rozmer má typár o ktorom informuje Karel Maráz. Tvorí ho v ovále umiestnený turnajový štít s thurzovským erbom. Nad štítom je umiestnená mitra s fimbriami. O legende nemožno pre stav jej dochovania bohužiaľ mnoho povedať. Bud na pečati vôbec nebola, čo je vzhľadom k typu pečate pravdepodobnejšie, alebo sa jednalo len o monogram, keďže nad štítom možno vidieť náznak písmena „S“. Pečať o veľkosti 18 mm x 22 mm je pritlačená k papierovým písomnostiam vo funkcií uzatváracej pod krytom papiera.⁵⁰

U prsteňových typárov dochádzalo pravdepodobne k najčastejším zmenám zrejme vdaka tomu, že toto pečatidlo podliehalo rýchlemu opotrebeniu.⁵¹ To vysvetluje väčšie množstvo zachovaných typov prsteňových typárií. Vzhľadom na množstvo, rozdrobenosť a nespracovanosť archívneho materiálu, nemožno vylúčiť i výskyt ďalších typov.

Koroboračné formulky listín Stanislava Turza · Jednou z najvýznamnejších súčasťí listiny z hľadiska sfragistického je koroboračná formulka. Tá nás informuje o spôsobe spečatenia písomnosti, a zároveň poukazuje na význam a právnu silu pečate. Koroborácia tiež často určovala, o aký typ pečati sa v danom prípade jedná⁵², a niekedy možno z formulácie koroborácie zistiť,

⁴⁷ BALETKA, T.: *Dvůr olomouckého biskupa*, obr. č. 5.

⁴⁸ BALETKA, T.: *Dvůr olomouckého biskupa*, s. 134. + obr. č. 7. Z nášho pohľadu je zaujímavé, že všetky signety publikované T. Baletkom pochádzajú zo Štátneho okresného archívu v Banskej Bystrici – AM Banská Bystrica.

⁴⁹ AMB, ZML inv. č. 1178. Baletka, T.: *Dvůr olomouckého biskupa*. c. d., s. 134 + obr. č. 6.

⁵⁰ MARÁZ, K.: *Pečet na Moravě*, s. 61, žiaľ vyobrazenie tohto signetu nemám k dispozícii.

⁵¹ BALETKA, T.: *Dvůr olomouckého biskupa*, s. 134.

⁵² Nemožno však to zovšeobecňovať. Z kancelárskej praxe je známych viacero prípadov kedy bola k listine pripievnána iný typ pečate, ako hovorí koroborácia. Vzhľadom na to, že som však nemal k dispozícii väčšinu archívneho materiálu nemôžem to v prípade Stanislava Thurza potvrdiť ani vyvrátiť.

či bola listina spečatená v kancelárii vydavateľa, alebo či vznikla u príjemcu a bola len predložená k spečateniu vydavateľovi. Ďalej koroborácia môže podať nezastupiteľné informácie o prevádzke kancelárie a osobách, zúčastnených na procese pečatenia.⁵³

Veľké pečate Stanislava Turza obsahujú koroborácie v latinskom aj českom jazyku. Ide o nasledovné typy koroborácií: „...sigillum nostrum de certa nostra...“, „...sigilli nostri maioris“, „...sigillum nostrum maius...“, „...sigillum nostrum episcopale...“, „...pečet naši velikú vlastní...“, „...pečet naši väčši...pri-tisknúti jsme rozkazali.“, „...naši vlastní pečet ...zavěsiti jsme dali...“. ⁵⁴ Okrem týchto koroborácií bola na niektorých listinách použitá formulka „...sigil-lique nostri iussimus et fecimus appensione communiri.“⁵⁵ Iným príkladom je formulka „...sigillum nostrorum de certa nostra...“⁵⁶

Koroboračné formulky boli použité aj u listín pečatených menšou pečaťou. Známe sú koroborácie písané v češtine: „pečeti naši“, „naši vlastní pečet“. ⁵⁷ Iným zaujímavým príkladom je formulka na listine z roku 1501 „Tornu na svědomí pečeť naši menší k tomuto listu přitisknúti jsme dali...“⁵⁸ U otlačkov prsteňových typárií sa vzhľadom na ich použitie a význam koroboračná formulka zatiaľ nepotvrdila.

Biskupská pečať v českých krajinách požívala plnú autenticitu tak vo vlastných právnych záležitosťach biskupa, ako i v právnych záležitosťach tretej osoby od episkopátu pražského biskupa Jindřicha Břetislava (1182 – 1197).⁵⁹ Obdobne to platí aj pre episkopát Stanislava Turza.⁶⁰

Pokus o zasadenie pečate Stanislava Turza do dobového kontextu biskupskej pečate v stredoeurópskom priestore · V záverečnej časti sa pokúsim o porovnanie vývoja biskupskej pečate v 2. polovici 15. a 1. polovici 16. storočia na

⁵³ KREJČÍK, Tomáš: *Pečeť v kultúre stredoveku*. Ostrava, 1998, s. 55.

⁵⁴ MARÁZ, K.: *Pečeť na Moravě*, s. 65–66. Dôkladnú diplomatickú analýzu Thurzových písomností, vrátane koroborácií listín pozri: BALETKA, T.: *Dvůr olomouckého biskupa*, s. 91 – 132.

⁵⁵ AMB ZML, inv. č. 1115, 1116, 1117.

⁵⁶ MZA, E4 Augustiáni v Brne, sign. 5:16, inv. č. 168.

⁵⁷ MARÁZ, K.: *Pečeť na Moravě*, s. 66.

⁵⁸ AMB ZML, inv. č. 944.

⁵⁹ Udialo sa tak vdaka tomu, že Jinřich Břetislav sa stal českým kniežaťom a tým sa nutne zvýšila aj právna váha jeho pečate. Bližšie pozri: MÜLLER, K.: *Pečeť pražských a olomouckých*, s. 204 – 212.

⁶⁰ Dokladom toho je aj ustanovenie z manských práv olomouckého biskupstva. Tam môžeme čítať: „Královské také pečeť mnoho práva mají. Tiež také kniežat svätských i duchovných z prelátské. Item kapitulní a konventské pečeť mocnost svú mají. Tých všech pečeť tak v cizích ako v svých vlastních pŕech a jednánich väžnosť a mocnost mají“. MARÁZ, K.: *Pečeť na Moravě*, s. 66 – 67.

Morave, v Poľsku a v Uhorsku formou sondy. Medzi týmito krajinami dochádza v druhej polovici 15. storočia a v 16. storočí k živej kultúrnej a ekonomickej komunikácii, tak príznačnej pre obdobie humanizmu a renesancie. Dá sa teda predpokladať, že kultúrno – umelecké vplyvy tohto obdobia sa mohli prejať aj v oblasti sfragistiky, konkrétnie pri koncepcii pečatného obrazu. Zámerne som sa pri komparácii vyhol pečatiám metropolitov (arcibiskupov), ktorých postavenie bolo väčšinou špecifické oproti ostatným sufragánnym biskupom v krajine. Nie zriedka sa to prejavilo aj v ich pečatiach či už ide o ich ikonografiu alebo veľkosť a tvar.

V sledovanom období sa u poľských biskupov stretávame ešte s pestrou skupinou biskupských pečatí s hagiografickými motívmi. Napríklad pečate kujawských biskupov z 15. storočia uprostred pečatného poľa majú Madonu, u poznaňských biskupov je to sv. Peter a Pavol, u vroclavských sv. Ján a pod. V 15. storočí však zaujíma rodový erb biskupa čoraz významnejšie postavenie a už na konci 15. storočia sa stáva hlavným motívom na pečatiach. Pečatné pole spolu s erbom zdobia aniel alebo madona. V 16. storočí sa stávajú súčasťou pečatného poľa biskupske insígnie ako infula, berla, kríž, neskôr kardinálsky klobúk a rády. Od polovice 16. storočia do konca 17. storočia sa na biskupských pečatiach nachádzajú výlučne rodové erby biskupov.⁶¹

Príkladom čisto heraldickej poľskej biskupskej pečate, typickej pre 1. polovicu 16. storočia môže byť pečať Jána Klimenia, biskupa laodicejského z roku 1518 (obr. 6).⁶² Pečať má rovnakú schému ako veľká pečať Stanislava Turza. Je okrúhleho tvaru, s priemerom 31 mm. Vosk je červenej farby, pečať sa nachádza v ochrannej miske z prírodného vosku a je privezená na pergamenu novom prúžku cez pliku listiny. Obdobne ako u Turzových veľkých pečatí je v strede pečatného poľa erb biskupa, nad ním sa vznáša mitra s fimbriam splývajúcimi po bokoch štítu. Legenda je vložená do stuhy, ktorá kopíruje obvod pečate. Zaujímavé je v prípade tejto pečate spojenie prvkov gotických s prvkami renesančnými. Ak u Stanislava Turza vidíme striktné oddelenie oboch výtvarných štýlov v dvoch typároch, u Jána Klimenia môžeme pozorovať ich spojenie. Ide teda o akýsi prechodný typ medzi gotickým a renesančným výtvarným štýlom. V jeho pečati bol použitý renesančný štít spolu s kruhopisom, ktorý je však písaný v gotickej minuskule.⁶³ Už na prvý

⁶¹ GUMOWSKI, M. – HAISIG, M. – MIKUCKI, S.: *Sfragistyka*. Warszawa, 1960, s. 212–213. Tam sú širšie rozvedené aj špecifika a odchýlky poľskej biskupskej pečate.

⁶² AMB ZML, inv. č. 1067.

⁶³ V štite sú dva odvrátené polmesiace, medzi nimi v hornej časti kríž s rozštiepeným horným a bočným ramenami. Vzhľadom na poškodenie pečate, možno rekonštruovať len čas kruhopisu: *ioannes . d(ei) . g(ratia) . epi(scopu)s . laodic(ensis) / .* Koroboračná formulka listiny zní: „...*sigillum nostrum presentibus est subappensum*.“

pohľad prekvapí veľká podobnosť v umeleckom tvárnenej typárov Stanislava Turza a Jána Klimenia. Nedá sa vylúčiť, že sa tieto typáre pri svojom vzniku vzájomne ovplyvnili.⁶⁴

Iným príkladom poľskej biskupskej pečate, v tomto prípade menšej, je pečať Matúša, biskupa vladislavského z roku 1518.⁶⁵ Táto pečať z červeného vosku je na listine pritlačená pod papierovou clonou a má veľkosť 30 mm. I keď sa z nej zachovalo len torzo možno zreteľne rozoznať, že koncepcia tejto pečate zodpovedá predchádzajúcemu typu. Táto kompozícia je obohatená o biskupskú berlu, ktorá smeruje za štítom doľava s hlavicou smerujúcou dovnútra.⁶⁶

Nás samozrejme zaujíma situácia v uhorskej cirkevnej sfragistike. Do začiatku 14. storočia sa stretávame v našich podmienkach u biskupov výlučne s pontifikálnymi pečaťami. Od začiatku 14. storočia dochádza k symbolizovaniu biskupských pečatí a zmenám v ich ikonografickej skladbe.⁶⁷ S prvým nesmelým prienikom heraldiky do cirkevných pečatí sa stretávame v 14. storočí. Všetky erby cirkevných hodnostárov sú bez prilby a klenotu, neodmysliteľných atribútov rodového erbu 14. storočia. Chýba nad nimi však ešte aj mitra, berla či kardinálsky klobúk, ktoré sa ako súčasť erbov cirkevných hodnostárov uplatňujú len od nasledovného storočia.⁶⁸ V 14. storočí vstupuje rodová heraldika do cirkevných pečatí len veľmi placho. Erby sa zobrazujú v dolnej časti pečatného poľa, či v dolnej špičke dvojrohých pečatí cirkevných hodnostárov a stále prenechávajú dominantné postavenie hagiografickému symbolu s postavou svätca. Na prahu 15. storočia však už rodové erby sebavedomo vstupujú do pečatí cirkevných hodnostárov a celkom z nich vytláčajú postavy svätcov. Cirkevné erby sú doplnané biskupskými mitrami a kardinálskymi klobúkmi. Tvarovo sú pečate cirkevných hodnostárov prevažne okrúhle.⁶⁹

⁶⁴ Nemožno opomenúť blízke kontakty Stanislava Thurza s Krakovom ako i fakt, že listina Jána Klimenia bola vydaná práve v tomto meste.

⁶⁵ AMB ZML, inv. č. 1066.

⁶⁶ Legenda na základe zachovanej pečate nemožno rekonštruovať. Koroboračná formulka zní: „...*sigillum meum est subimpressum litterarum*.“

⁶⁷ RÁBIK, Vladimír: Pečate nitrianskych biskupov do konca 14. storočia. In: *Zborník príspevkov k slovenským dejinám*. Ed. Sedlák, Vincent. Bratislava, 1998, s. 180–181. V tejto práci je analyzovaných viacero pečatí nitrianskych biskupov.

⁶⁸ VRTEL, Ladislav: *Osem storočí slovenskej heraldiky*. Martin, 2003, s. 103–104. Tam sú uvedené aj konkrétné príklady pečatí cirkevných prelárov, ktoré už obsahujú prijatý či rodový erb.

⁶⁹ VRTEL, Ladislav: *Osem storočí slovenskej*, s. 126. FEDERMAYER, Frederik: Identifikácia a rozvádzanie skratiek v kruhopisoch a nápisoch pečatí fyzických osôb (uhorský novovek 1526 – 1848). In: *Slovenská archivistika*, 2006, č. 2, s. 87.

Z prameňov, ktoré sú využiteľné na porovnanie vývoja v nami sledovanom období v Uhorsku možno použiť pečať jágerského biskupa Urbana Dóciho z konca 15. storočia (obr. 7).⁷⁰ Ide tak, ako v predchádzajúcich prípadoch o pečať erbovú. Pečatné pole vypĺňa štít pravdepodobne s rodovým erbom.⁷¹ Nad štítom sa vznáša mitra, z ktorej po bokoch splývajú fimbrie. Po bokoch mitry sa nachádzajú litery „V“ a „E“ (V – Urbanus, E – Episcopus). Voľný priestor pečatného poľa je vyplnený damaskovaním. Legenda je tvorená majuskulným písmom (kapitálou).⁷² Aj táto pečať je príkladom obdobného konceptu pri tvorbe biskupskej pečate v Uhorsku, Poľsku a na Morave.

Ani v tomto období však nemožno povedať, že by erbová pečať úplne vytlačila predchádzajúci koncept biskupskej pečate. Z prvej polovice 16. storočia pochádza aj pečať záhrebského biskupa Šimona Erdödyho (1519–1543). Ten používal špicato–oválnu pečať o veľkosti 67x48 mm (obr. 8). Ide o hagiografický typ pečate s portrétnym, topografickým a heraldickým prvkom. V pečatnom poli sa pod trojitém baldachýnom nachádza intronizovaný sv. Štefan, uhorský kráľ s odznakmi kráľovskej hodnosti. Z bočných strán ho sprevádza vždy jeden aniel. Na ľavej strane pod anjelom je kľačiaci biskup v devočnej polohe. V dolnej špici pečatného poľa sa nachádza renesančný štít s rodovým erbom erdődiovcov,⁷³ nad ktorým sa vznáša biskupská mitra. V kruhopise pečate sa nachádza legenda písaná majuskulnými písmom (kapitálou).⁷⁴ Nejde pritom v uhorskej sfragistike o ojedinený prípad na prelom 15. a 16. storočia, kedy biskup použil dvojrohý, hagiografický

⁷⁰ Pečať publikovala bez bližšieho komentára VÁVROVÁ, Z.: *Bratislavské tlače do roku 1900*. Košice, 2005, s. 228, obr. 485 a VRTEL, Ladislav: *Osem storočí slovenskej*, s. 127. Ten však využíva túto pečať len ako heraldický prameň, neuvádza k nej údaje potrebné pre hlbšiu sfragistickú analýzu.

⁷¹ V našich podmienkach sa stretávame pravdepodobne výlučne s erbmi rodovými. Ako tvrdí L. Vrtel naše stredoveké biskupstvá nemali v stredoveku vlastné symboly, pečate, či erby a vystupovali vždy pod symbolmi úradujúceho biskupa. VRTEL, L.: *Náčrt vývoja cirkevnéj*, s. 149. Toto konštatovanie pravdepodobne platí i pre obdobie novoveku. V tomto období ide teda v biskupských pečatiach výlučne o erby rodové. Nie ako sme mali možnosť vidieť u moravských biskupov, kde dochádzalo ku kombinácii úradného (diecézneho) a rodového erbu.

⁷² VRTEL, L.: *Náčrt vývoja cirkevnéj*, s. 149. Kruhopis znie: . S(IGILLUM) . URBANI . EPISCOPI . EC(C)LESI(A)E . AGRIENSIS . ETC . Medzi jednotlivými slovami sa nachádzajú kvietky (pravdepodobne ruže).

⁷³ V štite z hornej polovice kolesa vyrastajúci jeleň.

⁷⁴ A középkori Magyarország főpapi pecsétjei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutat Csoportjának pecsétmásolat – gyűjteménye alapján. Ed. Bodor, Imre. Budapešť, 1984, s. 60, tab. XVII, č. 79. Legenda pečate: SIGILL(UM) . REVEREN(DISSERTI) . D (OMI-NI) . SIMONIS . EPISCOPI . ZAGRABIEN (SIS) . M . D . XX.

typ pečate s heraldickým prvkom (rodovým erbom) umiestneným v dolnej časti erbu.⁷⁵

Pоловica 16. storočia je už obdobím, kedy do uhorskej cirkevnej heraldiky výrazne prenikajú renesančné prvky. Príkladom môže byť pečať Jána Abstemia – Bornemisu, transylvánskeho biskupa, administrátora nitrianskeho biskupstva v rokoch 1560–1579 (obr. 9).⁷⁶ Pečatné pole vypĺňa kartuša s rodovým erbom. Tá je prevýšená mitrou so vznášajúcimi sa fimbriami a berlou, ktorá vyrastá spoza ľavej strany mitry so zavinutím smerom von. Legenda je písaná majuskulným písmom (kapitálou). Hoci si pečať ešte zachová renesančné písmo znamená tento typár už prechod k baroku. Vidieť to na ozdobnej kartuši použitej miesto štítu ako i na detailoch berly a mitry.⁷⁷

Príkladom pečatného prsteňa uhorského biskupa je typár člena turzovského rodu, Františka Turza. Ten v rokoch 1550 – 1556 zastával post nitrianskeho biskupa.⁷⁸ V okrúhlom pečatnom poli prsteňa sa nachádza delený renesančný štít s rodovým turzovským erbom. Nad štítom sa vznáša bohatu zdobená mitra s fimbriami a rohmi ukončenými krízikmi. Po stranách štítu sa nachádzajú majuskulné litery „F“ (František) „T“ (Turzo).⁷⁹ Ide teda o veľmi podobnú koncepciu prsteňovej pečate ako u známych typárov Stanislava Turza. Iným príkladom signetu zo začiatku 16. storočia je pečať Žigmunda Turza, varadínskeho biskupa. (Obr. 10).⁸⁰ Ten používal osemhranný typár s rodovým erbom prevýšeným mitrou. Kruhopis je tvorený majuskulným písmom (kapitálou).⁸¹ Stereotypné používanie schémy prsteňového typária, pozostávajúceho z rodového erbu, mitry a iniciál (respektívne krátkej legendy) sa javí ako bežný počas celého novoveku.⁸²

⁷⁵ A középkori Magyarország főpapi pecsétjei, s. 58, tab. XV, č. 74. Ladislav Hédervári, jágerský biskup (1446–1467) alebo Matúš Varádi, bosenský biskupský vikár (1485–1488, biskup), s. 58, tab. XVII, č. 76.

⁷⁶ NOVÁK, Jozef: *Chronológia*. Bratislava 2004, s. 92.

⁷⁷ Štátny archív Bytča – zbierka listín, sign. L 2 No 69, L 1 No 26.

⁷⁸ NOVÁK, Jozef: *Chronológia*, s. 91.

⁷⁹ Pečatný prsteň je vyobrazený v: *Katedrála sv. Emeráma v Nitre – Svedok živej viery*. Ed. Liba, Peter. Nitra, 2006, s. 36.

⁸⁰ Žigmund Thurzo zastával hodnosti sriemskeho biskupa (od r. 1501), nitrianskeho biskupa (od r. 1503), sedmohradského biskupa (od r. 1504) a konečne od r. 1506 hodnosť veľkoveradínskeho biskupa. Pozri: STRÁNSKY, A. – CSERENYEY, Š.: *Dejiny biskupstva nitrianskeho*. Trnava, 1933, s. 177–178.

⁸¹ Kruhopis znie: SIGI–SMVNDVS . E (PISCO)PUS . WARAD–IEN(SIS). Medzi jednotlivými slovami legendy da nachádza pravdepodobne bodka a medzi literami I – S a D – I do legendy zasahujú fimbrie mitry. Bližšie informácie o tomto typári však z publikovanej pečate nepoznám. CSÁNKI, Dezső: Harminczahat pecsétes oklevél 1511–ből (Első közlemény). In: *Turul*, č. 1, 1887, tab. 2, obr. I. 3.

⁸² Príklady prsteňových erbových pečatí uhorských šľachticov (aj biskupov) z 1. pol. 16.

I predchádzajúce príklady dokazujú, že biskupská pečať Stanislava Turza do značnej miery zapadá do kontextu vývoja biskupskej pečate v strednej Európe. Existujú samozrejme početné výnimky, ktoré sa diecéza od diecézy menili. Ich hlbšia analýza však v tejto chvíli nebola možná. Snahou bolo poukázať aspoň náznakom na vývoj biskupskej pečate v druhej polovici 15. a prvej polovici 16. storočia. Je veľmi pravdepodobné, že hlbším pramenným výskumom bude možné predchádzajúce závery ďalej precizovať.

Na predchádzajúcich riadkoch boli detailnejšie predstavené pečate olomouckého biskupa Stanislava Turza. Ten bol po Tasovi Černohorskom z Boskovic a administrátorovi olomouckej diecézy Jánovi Filipcovi tretím olomouckým biskupom, ktorý používal čisto heraldický typ biskupskej pečate. Tieto tri episkopáty sú nepochybne späť s novou a to novovekou etapou pečate olomouckých biskupov.⁸³ Tá je charakteristická opustením tradičných stredovekých pontifikálnych a hagiografických typov pečatného obrazu a jej príklonom k pečati erbovej. Táto schéma nachádza svoje uplatnenie až na výnimky v celom stredoeurópskom priestore a udržala sa počas celého novoveku.

Otázkou, ktorá si bude zasluhovať pozornosť, je aj problém opúšťania veľkých, masívnych biskupských pečiatí (veľmi často umiestnených v ochranných miskách a privesených k listine) a presadzovanie sa menších typárov (často pečatných prsteňov) pritlačených priamo k písomnosti. Hlbším výskumom bude tiež možné špecifikovať rôzne odchýlky na úrovni jednotlivých diecéz v rôznych obdobiach.

SUMMARY

Some notes on the coat of arms and seals of the Olomouc Bishop Stanislav Turzo

The paper presents one of the most important Moravian bishops of the late medieval and early modern age Stanislav Turzo from the heraldic and sigillographic point of view. It is known that the bishop used several types of coats of arms. He used Turzo family coat of arms, coat of arms of Olomouc diocese and also combined coat of arms, which was a combination of the both. Turzo's episcopal office was a major producer of documents what is reflected in very well preserved and quite extensive sigillographic material. By now, we

storočia pozri: Tamže tab. 2. Príklady z mladšieho obdobia možno nájsť v: NOVÁK, J.: *Rodové erby*, I., tab. IV., V., XXIII., XXV., XXVI., XXXI., XXXII.

⁸³ MARÁZ, K.: *Pečeť na Moravě*, s. 58.

have managed to identify two major types of seals of bishop Turzo. Interestingly, the first type is more typical medieval seal, with Late Gothic shield and Gothic font. The second type is Renaissance seal, with Renaissance shield and Renaissance font. This corresponds to the position of P. Turzo, who was one of the first who brought the Renaissance to Moravia. In addition, he used one type of a smaller seal and 5 known seal-rings. The bishop's coat of arms was used in the seals in all cases. When comparing the seals of P. Turzo with other seals of Central European bishops, it can be said that despite of small differences, in some dioceses, the seals of this bishop fully correspond to Central European sigillographic development.

PRÍLOHA

